

Лекція

Договір про спільну діяльність

Договір про спільну діяльність

Розвиток економічних і соціальних потреб породжує необхідність об'єднання майна і діяльності людей для досягнення ними спільної мети. Таке добровільне об'єднання являє собою договір учасників, що взаємно зобов'язує їх до певних дій (щодо передачі майнових вкладів і подальшої узгодженої діяльності), тобто тягне за собою виникнення між ними зобов'язально-правових відносин. Учасники, які здійснюють спільну діяльність, ставлять ту саму мету (побудувати будинок, школу), для досягнення якої вони об'єднують свої спільні зусилля і вносять певні майнові вклади, тобто сама спільна діяльність «є для учасників договору не самоціллю, а лише засобом досягнення певного результату, настання якого вони прагнуть разом»^[1].

Договір про спільну діяльність є одним з найдавніших цивільно-правових договорів. У класичному римському праві розрізняли два види товариств:

- товариства за спільним проживанням і спільною діяльністю, учасники якого домовлялися про спільність усього теперішнього і майбутнього майна і поділ між собою всього, чим вони володіли. Такий договір, як правило, укладався між членами однієї сім'ї (співвласниками, спадкоємцями). Ці договори стали прообразом договорів про спільну діяльність, що не мають підприємницького характеру;

- виробничі товариства, учасники яких об'єднували частину власного майна для виконання певної роботи або ведення спільної господарської діяльності й одержання спільних доходів. Такі договори укладалися між купцями або ремісниками для спільного ведення торгівлі, промислу чи іншої дохідної діяльності. Так утворювалися різні промислові та торговельні товариства¹.

З розвитком капіталізму договір товариства поступово набув значного поширення. У Росії з XVIII ст. було відоме складницькою формою об'єднання людей на основі договору, укладеного з метою спільного ведення сільського господарства, торгівлі. Суб'єкти цього договору виступали як єдине торговельне підприємство, яке, однак, не було суб'єктом права. Купці заміняли один одного в поїздках і несли майнову відповідальність за пошкодження або втрату довіреного їм чужого товару. Одержаний дохід вони ділили між собою відповідно до внесених кожним пайів або товарів. Такі договори могли мати як епізодичний характер, так і укладатися на певний строк².

У проекті Цивільного Уложення договором товариства називався правочин, за яким кілька осіб зобов'язуються одна перед другою спільно брати участь майновими вкладами або особистою працею в торговельному, промисловому чи іншому починанні, спрямованому на одержання прибутку (ст. 680)³. Учасники такого товариства здійснювали підприємницьку діяльність без створення юридичної особи, причому участь у спільній справі могла обмежуватися тільки внесенням майнового вкладу.

У цивільному праві радянського періоду поняття зазначеного договору дещо змінюється. Законодавець вимагав від учасників договору обов'язкової особистої участі в справах підприємства. Так, ЦК УРСР 1963 р. визначав, що за договором про сумісну діяльність сторони зобов'язуються сумісно діяти для досягнення спільної господарської мети, як-то: будівництво й експлуатація міжколгоспного або державно-колгоспного підприємства або установи (що не передаються в оперативне управління організації, яка є юридичною особою), будівництва водогосподарських споруд і пристроїв, будівництво шляхів, спортивних споруд, шкіл, пологових будинків, жилих приміщень і т. п. (ч. 1 ст. 430). Для досягнення цієї мети учасники договору здійснюють внески грошима чи іншим майном або трудовою участю (ч. 1 ст. 432).

Пізніше нормативно-правові акти почали вживати терміни «просте товариство» і «договір про

спільну діяльність» як синоніми, причому спільна діяльність учасників для досягнення спільної мети вважалася необхідною ознакою.

За договором про спільну діяльність сторони (учасники) зобов'язуються спільно діяти без створення юридичної особи для досягнення певної мети, що не суперечить законодаві. При цьому спільна діяльність може здійснюватися як на основі об'єднання вкладів (просте товариство), так і без об'єднання вкладів (ст. 1130 ЦК).

Таким чином, законодавець розрізняє такі поняття, як “просте товариство” і “спільна діяльність”, що не завжди враховується на практиці.

Договір простого товариства укладається для здійснення його учасниками спільної підприємницької діяльності без створення юридичної особи. Істотною умовою цього договору є погодження його учасниками спільної мети — одержання прибутку.

Учасники договору про спільну діяльність без об'єднання вкладів мають спільну мету, відмінну від одержання прибутку (будівництво будинку для наступного проживання в ньому, наукове і творче співробітництво в процесі створення твору науки, техніки тощо).

Під спільною метою в договорі про спільну діяльність слід розуміти той усвідомлений підприємницький або непідприємницький результат, на досягнення якого спрямовані узгоджені спільні зусилля учасників спільної діяльності. Наявність спільної для всіх учасників мети – головна кваліфікуюча ознака договору про спільну діяльність. Як зазначається в п. 1 Роз'яснення ВАСУ № 02-5/302 від 28.04.95 р. «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з укладенням і виконанням договорів про спільну діяльність», підприємницька мета спільної діяльності може бути різною¹. На практиці це може бути спільна інвестиційна діяльність, консорціумне банківське кредитування, створення і спільна експлуатація об'єктів інвестування, створення і діяльність навчально-виробничого підприємства на базі майна виробничих підприємств і навчальних закладів, а також будь-яка інша мета, не заборонена законодавством. Тому коло суб'єктів договору про спільну діяльність визначається залежно від цілей, які вони ставлять перед собою. Суб'єктами договору можуть бути фізичні особи – підприємці, підприємницькі товариства та непідприємницькі товариства, якщо підприємницька діяльність не суперечить тій меті, заради якої вони утворені. Таку точку зору поділяють й інші правники². Одна й та ж особа може бути учасником декількох договорів про спільну діяльність.

Незалежно від того, в якій із двох вищезгаданих форм здійснюється спільна діяльність, вона не є самоціллю для учасників договору, вона – лише засіб досягнення певного результату, спільної для всіх учасників мети.

За своєю юридичною природою договір про спільну діяльність є консенсуальним, двостороннім або багатостороннім, відплатним і фідучіарним.

У результаті укладання договору його учасники утворюють об'єднання осіб, що не стає новим самостійним суб'єктом цивільного права, але зобов'язує їх до спільних узгоджених дій в межах досягнення спільної мети.

Цей договір консенсуальний, оскільки визнається укладеним у момент досягнення домовленості щодо його істотних умов.

Залежно від спрямованості волі учасників договору він може бути дво- або багатостороннім. Однак при цьому слід враховувати, що навіть коли в цьому договорі беруть участь дві особи, їх інтереси не протиставлені як кредитора та боржника в звичайному двосторонньому договорі. Інтереси учасників спільної діяльності спрямовані не протилежно, а на досягнення спільної для всіх мети. Тому спірним є те, чи мають в цьому договорі взагалі місце фігури кредитора та боржника. Висловлювалася позиція, що оскільки кожна особа, будучи зобов'язаною до внесення

майнового вкладу і вчинення певних дій у спільних інтересах, вона має право вимагати такої ж поведінки від решти контрагентів¹. Але більше впевнює інший підхід, що суб'єкти цього договору йменуються не кредиторами та боржниками, а учасниками або товаришами. Взаємні права і обов'язки виникають тут у кожного учасника стосовно решти. Кожний з учасників виступає одночасно і як кредитор, і як боржник щодо всіх і кожного з учасників договору. Тому головною особливістю зобов'язань із спільної діяльності є те, що жодна із сторін не має права вимагати виконання договору стосовно себе особисто і, відповідно, не повинна проводити виконання безпосередньо щодо будь-якої іншої сторони². Така складна, переплетена структура взаємозв'язків, породжена багатостороннім характером відносин, не властива звичайним двостороннім зобов'язанням.

Питання про відплатний характер договору про спільну діяльність також є дискусійним, оскільки його учасники не одержують один від одного зустрічного задоволення, а діють спільно для досягнення загальної мети³. Проте з іншого боку, внесення учасниками майнових вкладів, від яких у подальшому всі учасники одержують задоволення, свідчить про відплатність цього договору.

Отже, у вузькому розумінні відплатності як зустрічного задоволення від спільної діяльності договори можуть бути як відплатними, так і безвідплатними⁴. Так, якщо за договором про спільну діяльність для виробництва певної продукції один учасник зобов'язується надати приміщення, а другий – внести вклад обладнанням для розміщення його в цьому приміщенні, то в такій ситуації один учасник задовольняє свої інтереси в необхідному йому приміщенні, а другий — в обладнанні, а отже, можна говорити про відплатність. Якщо ж сторони об'єднують майнові та інші зусилля для досягнення спільної невідприємницької мети, то задоволення ними матеріальних інтересів відступає на другий план. У зв'язку з цим немає й ознаки відплатності договору, хоча сторони і здійснюють своєрідне «зустрічне задоволення».

Слід враховувати також те, що відплатність договору про спільну діяльність характеризується тим, що учасник, який виконав свій обов'язок, має право вимагати від решти учасників відповідних дій щодо виконання договірних зобов'язань, включаючи передачу йому частини (частки) загальної вигоди (доходу)¹. І це само по собі характеризує відплатність договору, тоді відплатним є навіть договір, що не має метою одержання прибутку, оскільки кожен з його учасників стає зобов'язаним виконати певні дії майнового характеру на користь інших (для досягнення спільної для них мети).

Договір про спільну діяльність є фидуціарним договором, оскільки між його учасниками складаються відносини особисто-довірчого характеру. Учасники довіряють один одному частину свого майна, яке за взаємною згодою використовується для досягнення поставленої мети на благо всіх учасників. В інтересах спільної справи кожному з учасників зазвичай надається право виступати від імені всіх учасників, які вважають, що ніхто не зловживає своїми правами, а діятиме добросовісно. Фидуціарний характер спільної діяльності знаходить свій прояв в умовах договору, які встановлюють порядок координації спільних дій або ведення спільних справ учасників. Загальним правилом відносин учасників спільної діяльності між собою щодо ведення спільних справ є їх спільна згода, якщо інше не встановлено договором між ними. У випадку, коли сторони договору про спільну діяльність уповноважили одного з учасників діяти від їх імені та за їх рахунок перед третіми особами у спільних інтересах, вони повинні встановити обсяг його повноважень. Він визначається насамперед змістом договору про спільну діяльність, а залежно від його положень — спільною довіреністю решти учасників, виданою кожним учасником окремо або письмовим актом спільного волевиявлення¹.

Зобов'язання щодо спільної діяльності оформлюють не тільки безпосередні відносини товарообміну між учасниками, скільки їх особливу організацію. Ця остання і дозволяє декільком особам (учасникам даного зобов'язання) виступати в майновому обороті спільно. Тому угода про спільну діяльність має не тільки товарно-грошовий, але й організаційний характер.

Предметом договору про спільну діяльність є спільне ведення діяльності, спрямованої на досягнення спільної для всіх учасників мети (*юридичний об'єкт*), і вклади учасників (*матеріальний об'єкт*). Згідно зі ст. 1133 ЦК вкладом учасника вважається все те, що він вносить у спільну діяльність (спільне майно), в тому числі грошові кошти, інше майно, професійні та інші знання, навички та вміння, а також ділова репутація та ділові зв'язки (п. 6.1 Роз'яснення ВАСУ № 02-5/302 від 28.04.95 р. «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з укладенням і виконанням договорів про спільну діяльність»)². Внесками у майно товариства з обмеженою відповідальністю, акціонерного товариства, повного та командитного товариств можуть бути гроші, цінні папери, інші речі або майнові чи інші відчужувані права, що мають грошову оцінку, якщо інше не встановлено законом (ч. 2 ст. 115 ЦК). Вклади учасників вважаються рівними за вартістю (ч. 2 ст. 1133 ЦК), якщо інше не випливає із договору або фактичних обставин. Стосовно грошової оцінки вкладу учасника господарського товариства, то вона здійснюється за згодою учасників товариства, а у випадках, встановлених законом, вона підлягає незалежній експертній перевірці (ч. 2 ст. 115 ЦК). Вклади передаються учасниками на загальну користь і утворюють спільне майно. У праві власності на спільне майно кожен з учасників має частку, розмір якої відповідає розміру його вкладу.

Договір про спільну діяльність укладається у письмовій формі (ст. 1131 ЦК).

Слід зазначити, що договір про спільну діяльність відповідно до публічного законодавства потребує державної реєстрації¹.

Строк договору про спільну діяльність, як правило, обумовлений його метою, досягнення якої припиняє дію договору. Однак незалежно від цього сторони можуть зазначити в договорі особливий строк його дії, закінчення якого припинить відповідні зобов'язання. Це доцільно в тих випадках, коли мета договору є тривалою і не може бути досягнута до якоїсь певної дати (наприклад, одержання прибутку з підприємницької діяльності). Якщо в договорі відсутні строк його дії і спосіб його визначення, договір вважається укладеним на невизначений строк.

Договір простого товариства

За договором простого товариства сторони (учасники) беруть зобов'язання об'єднати свої вклади та спільно діяти з метою одержання прибутку або досягнення іншої мети (ст. 1132 ЦК).

Договір про спільну діяльність та договір простого товариства мають багато спільних рис, однак їх не можна ототожнювати: уклавши договір простого товариства, сторони об'єднують свої вклади та інші майнові внески для спільної мети, утворюючи при цьому спільну власність, у той час як учасники спільної діяльності діють без такого об'єднання.

За своєю юридичною природою договір простого товариства є консенсуальним, багатостороннім, відплатним і фідучіарним.

Договір простого товариства є консенсуальним договором, оскільки він вважається укладеним з моменту досягнення домовленості між його учасниками за всіма істотними умовами. Внесення ж вкладів учасниками і здійснення інших дій, про які вони домовилися вже відбувається в порядку виконання цього договору.

Процедура укладання договору підпорядковується загальним правилам про укладання договорів.

Традиційно договір простого товариства відносять до багатосторонніх договорів. У цьому договорі можуть брати участь як самостійні сторони дві особи або більше, тоді як у двосторонньому договорі множинність осіб виникає або на стороні боржника, або на стороні кредитора.

Договір простого товариства являє собою відплатний договір. Кожний з учасників договору,

зробивши вклад, має право на одержання матеріального результату. Майно, що виділяється учасниками для ведення спільної справи, стає об'єктом їх спільної часткової власності, якщо домовленістю між ними не встановлений правовий режим майна у вигляді спільної сумісної власності.

Відносини між учасниками простого товариства засновані на взаємній довірі, інакше кажучи, договір простого товариства являє собою фідучіарний правочин. Учасники довіряють один одному частину свого майна, що за взаємною згодою використовується для досягнення поставленої мети на благо всіх учасників.

В інтересах спільної справи кожному учаснику звичайно надається право виступати від імені всіх учасників (ч. 1 ст.1135 ЦК). Якщо учасники домовилися про спільне ведення справ, то жодний правочин у спільних інтересах не можна вчинити проти волі хоча б одного учасника.

У договорі простого товариства учасники:

- мають єдину (спільну) мету;*
- зобов'язуються один перед одним об'єднати свої майнові вклади для досягнення поставленої мети;*
- формують за рахунок своїх вкладів майно, що становить їх спільну часткову власність;*
- беруть на себе взаємні обов'язки діяти спільно для досягнення поставленої мети;*
- несуть обов'язок витрат і збитків від спільної справи;*
- розподіляють між собою одержані результати.*

У ринкових умовах не має значення, прикладають учасники свої особисті зусилля для успіху справи чи їх участь у спільній справі обмежується тільки майновим вкладом.

В договорі простого товариства визначаються умови про: вклади та їх об'єднання; спільні дії учасників; спільну мету, заради досягнення якої учиняються ці дії.

Умова про об'єднання вкладів має включати: вид майнового або іншого блага, що становить вклад учасника; розмір і грошову оцінку вкладу з визначенням частки учасника в спільній частковій власності.

Мета, заради якої створюється просте товариство, має бути спільною(єдиною) для всіх учасників договору. Вона може мати як підприємницький, так і непідприємницький характер.

Сторони договору іменуються учасниками або товаришами. Учасниками договору можуть бути будь-які суб'єкти цивільного права. Залежно від складу учасників усі договори простого товариства, так як і договори про спільну діяльність поділяються на договори, укладені для здійснення підприємницької діяльності, та договори, не пов'язані зі здійсненням такої діяльності.

Кожний учасник має право:

- на одержання частки прибутку від спільної справи;*
- на частку в спільному майні (частку в праві власності, праві користування спільним майном та ін.);*

- вести спільні справи товариства;

- на одержання інформації про стан спільних справ і спільного майна учасників (особисто або за участю компетентних осіб знайомитися з усією документацією з ведення справ; одержувати роз'яснення від керуючих або посадових осіб);

- відмовитися від участі в безстроковому договорі або розірвати щодо себе та інших учасників строковий договір простого товариства.

З огляду на фідучіарний характер договору слід визнати, що учасник не може передати (поступитися) своє право участі в договорі іншим особам без згоди інших учасників.

Учасники зобов'язані:

- внести вклад у спільне майно учасників;

- брати участь у витратах щодо утримання спільного майна;

- зазнавати збитків від діяльності простого товариства;

- відповідати за спільними боргами;

- вести справи в спільних інтересах;

- надавати іншим учасникам договору повну й достовірну інформацію про стан спільних справ і спільного майна;

- не розголошувати конфіденційну інформацію про діяльність товариства;

- нести відповідальність перед учасниками за шкоду, заподіяну спільному майну і діяльності партнерів.

Виконання договору. Учасники, виконуючи договір, вносять вклади. Вкладом учасника вважається все те, що він вносить у спільну діяльність (спільне майно), у тому числі грошові кошти, інше майно, професійні та інші знання, навички та вміння, ділову репутацію та ділові зв'язки (ч.1 ст.1133 ЦК). Вклади учасників визнаються рівними за вартістю, якщо інше не впливає із договору простого товариства або фактичних обставин.

Якщо інше не передбачено законом або договором, ризик випадкової загибелі спільного майна несуть його співвласники, у цьому разі — учасники (пропорційно частці кожного). Розподіл майна, що перебуває в спільній частковій власності учасників, можливий після припинення договору. Вимогу про виділ частки учасника в спільному майні може бути пред'явлено кредитором одного з товаришів. У такому разі частка учасника може бути використана для покриття його особистих боргів тільки при недостатності його майна, тобто в субсидіарному порядку.

Ведення справ товариства полягає у вчиненні різних фактичних і юридичних дій для досягнення спільної мети. Рішення, що стосуються внутрішніх відносин між учасниками, приймаються учасниками за спільною згодою (одноголосно). Однак у договорі може бути визначено інший порядок. У відносинах із третіми особами кожний учасник має право діяти від імені всіх учасників, якщо інше не встановлено договором. Як правило, управління поточними справами покладається на одного або кількох учасників, що вчиняють юридично значущі дії в спільних інтересах. Повноваження учасника простого товариства вчиняти правочини та інші дії від імені всіх учасників мають встановлюватися договором або відповідною довіреністю решти товаришів. При цьому ЦК містить положення спрямоване на захист інтересів третіх осіб, які

вступають у правовідносини з простим товариством: учасники не можуть посилалися на обмеження прав учасника, який вчинив правочин, щодо ведення спільних справ учасників, крім випадків, коли вони доведуть, що на момент вчинення правочину третя особа знала або могла знати про наявність таких обмежень (ч. 3 ст. 1135 ЦК).

У разі спільного ведення справ для вчинення кожного правочину потрібна згода всіх учасників (ч. 1 ст. 1135 ЦК).

Відповідальність учасників. Характер відповідальності за спільними боргами зумовлений специфікою укладеного договору. Якщо договір не пов'язаний з підприємницькою діяльністю, учасники несуть часткову відповідальність. Якщо договір пов'язаний зі здійсненням підприємницької діяльності, то учасники відповідають солідарно за всіма спільними зобов'язаннями незалежно від підстав їх виникнення (ст. 1138 ЦК). У разі, коли договір не був припинений за заявою будь-кого з учасників про відмову від подальшої участі в ньому або у разі розірвання договору на вимогу одного з учасників, особа, участь якої в договорі припинилася, відповідає перед третіми особами за спільними зобов'язаннями, які виникли в період її участі в договорі, так, ніби вона залишається учасником договору простого товариства (ст. 1143 ЦК).

Припинення договору. Договір може бути розірвано на загальних підставах, однак ст. 1141 ЦК передбачено і спеціальні підстави припинення договору:

- визнання учасника недієздатним, безвісно відсутнім, обмеження його цивільної дієздатності, якщо домовленістю між учасниками не передбачено збереження договору щодо інших учасників;
- оголошення учасника банкрутом, якщо домовленістю між учасниками не передбачено збереження договору щодо інших учасників;
- смерть фізичної особи-учасника або ліквідація юридичної особи-учасника договору, якщо домовленістю між учасниками не передбачено збереження договору щодо інших учасників;
- відмова учасника від подальшої участі в договорі або розірвання договору на вимогу одного з учасників, якщо домовленістю між учасниками не передбачено збереження договору щодо інших учасників;
- сплив строку договору простого товариства;
- виділ частки учасника на вимогу його кредитора;
- досягнення мети стає неможливим.

Припинення договору тягне за собою розподіл майна, яке перебуває в спільній власності. Учасник, який вніс у спільне майно індивідуально визначену річ, має право вимагати її повернення.

Глава 64. Засновницький договір

Засновницький договір бере свій початок з договору простого товариства. Його конструкція використовувалася в римському праві для створення товариських об'єднань, які переслідували мету спільного ведення учасниками торгівлі та промислу. З розвитком товарно-грошових відносин стало очевидним, що такого роду товариства потребують відмежування майна, що використовується в його обороті, від майна окремих учасників, а також у забезпеченні стабільності існування цього товариства незалежно від зміни складу учасників. У період принципату римське право почало визнавати деякі види товариств юридичними особами.

За засновницьким договором засновники зобов'язуються створити юридичну особу, визначають порядок їх спільної діяльності щодо її створення, умови передання їй свого майна (ч. 2 ст. 88 ЦК)¹.

Засновницьким договором визначаються також умови розподілу між учасниками прибутку та збитків, участі в діяльності юридичної особи, виходу засновників зі складу товариства.

Засновницький договір може бути укладено тільки за наявності не менш ніж двох засновників юридичної особи.

У засновницькому договорі, як і договорі простого товариства, учасники мають спільну мету. Тому всі сторони в договорі іменуються засновниками (учасниками). За загальним правилом учасниками можуть виступати фізичні та юридичні особи. Однак на відміну від простого товариства результатом укладання і виконання засновницького договору є поява нового суб'єкта права — юридичної особи, у той час як укладаючи договір простого товариства, сторони не мають на меті створення нового суб'єкта.

У засновницькому договорі створюваної юридичної особи вказується:

- організаційно-правова форма юридичної особи;
- порядок спільної діяльності засновників з її створення;
- передача засновниками майна юридичній особі;
- участь засновників у діяльності юридичної особи;
- порядок управління діяльністю юридичної особи;
- порядок виходу засновників зі складу юридичної особи.

При створенні юридичної особи, що здійснює підприємницьку діяльність, істотною є умова про розподіл прибутку між засновниками.

Перелік умов може доповнюватися залежно від виду юридичної особи, яка створюється.

Засновницький договір укладається в простій письмовій формі, але договір про створення акціонерного товариства підлягає нотаріальному посвідченню, якщо акціонерне товариство створюється фізичними особами (ч. 2 ст. 153 ЦК).

Як і договір простого товариства, засновницький договір є консенсуальним, багатостороннім, відплатним і фідучіарним правочином.

Строк дії засновницького договору відповідає строку існування повного або командитного товариства, установчим документом є цей договір, а строк дії договору про створення товариства з обмеженою відповідальністю або акціонерного товариства обмежується моментом державної реєстрації зазначених господарських товариств¹.

Засновницький договір встановлює обов'язки його учасників щодо створення юридичної особи, формування її капіталу, частина якого оплачується до реєстрації. Отже, умови, що стосуються спільної діяльності учасників до реєстрації юридичної особи, набувають чинності з моменту укладання засновницького договору. З цього моменту виникають зобов'язальні відносини між його учасниками. Державна реєстрація юридичної особи, створеної на виконання засновницького договору, породжує комплекс прав і обов'язків як між юридичною особою та учасниками засновницького договору, так і між самими учасниками. Цей комплекс становить зміст відносного правовідношення, що є не зобов'язальним, а корпоративним.

Учасники договору несуть обов'язки з формування капіталу юридичної особи як суб'єкти корпоративного правовідношення, а також інші майнові і немайнові (не розголошувати конфіденційну інформацію про діяльність юридичної особи) права та обов'язки.

Зміна і припинення засновницького договору. До моменту державної реєстрації юридичної особи засновницький договір може бути змінено і розірвано на загальних підставах. Після державної реєстрації будь-які зміни або розірвання засновницького договору безпосередньо пов'язані зі зміною або припиненням корпоративних правовідносин, що існують між засновниками, а також між засновниками та юридичною особою.

Будь-який учасник юридичної особи, створеної на основі засновницького договору, має право вільно вийти з товариства не залежно від згоди інших учасників. Законом може бути встановлено лише порядок і строки виходу. Учасники товариств з обмеженою відповідальністю і товариств із додатковою відповідальністю мають право розпоряджатися своєю часткою в загальному майні шляхом вчинення різних правочинів щодо її відчуження. У тих випадках, коли частка відчужується в повному обсязі, місце учасника посідає набувач частки, до якого переходять корпоративні права та обов'язки. При частковому відчуженні частки учасник залишається нарівні з набувачем. Таким чином, придбаваючи частку або частину частки, суб'єкт стає правонаступником відчужувача частки або її частин. Зміна складу учасників засновницького договору може мати місце внаслідок вступу до товариства спадкоємців померлої фізичної особи або правонаступників реорганізованої юридичної особи. Для вступу до товариства зазначених осіб необхідна згода інших його учасників. Зміни засновницького договору через зміни в складі учасників набувають чинності для третіх осіб з моменту державної реєстрації цих змін.

Припинення дії засновницького договору може бути наслідком ліквідації створеного на його основі юридичної особи. Причини та підстави в цьому випадку значення не мають. Дія засновницького договору вважатиметься припиненою або у разі ліквідації юридичної особи у зв'язку з досягненням мети, заради якої вона створювалася, або із закінченням строку, на який вона створювалася, а також у випадках її ліквідації за згодою учасників, рішенням суду тощо.

[\[1\]](#)Договірне право [т]: Конспект лекцій / І. В. Жилінкова, В. І. Борисова, І. В. Спасибо-Фатеева та ін.; За заг. ред. І. В. Жилінкової, В. І. Борисової. – Х. : Нац. юрид. акад., України, 2008. – С. 108.

[1](#)Гражданское право [т] / Под ред. Е. А. Суханова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : БЕК, 2002. – Т. II. – Полутом 2. – С. 304.

[2](#)Большая советская энциклопедия [т]. – 3-е изд. – М. : Сов. Энцикл., 1976. – Т. 23. – С. 509.

[3](#)Гражданское право[т] / Под ред. Е. А. Суханова. – 2-е изд., пере раб. и доп. - М.:БЕК, 2002. – Т. II. – Полутом 2. – С. 305.

[1](#)Збірник роз'яснень Вищого арбітражного суду України [т]//Бюл. законодавства та юрид. практики України. – 1998. – №3. – С.78–82.

[2](#)Чубаров, В. В. Гражданское право России. Обязательственное право[т]: Курс лекций / В. В. Чубаров. Отв. ред. О. Н. Садиков. – М. : Юристь, 2004. – С.731.

[1](#)Иоффе О. С. Советское гражданское право (курс лекций). – Л.: Изд-во ЛГУ, 1961. – Ч. II. – С. 454.

[2](#)Гражданское право. Учебник / Под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. – М.: Проспект, 1998. – Ч. II. – С. 653.

[3](#)Иоффе О. С. Обязательственное право. – М.: Юрид. лит. – 1975. – С. 764.

[4](#)Цивільне право / За ред. О. А. Підпригори, Д. В. Бобрової. – К.: Вентурі, 1996. – Ч. II. – С.290.

[1](#)Гражданское право[т] / Под ред. Е. А. Суханова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : БЕК, 2002. – Т. II.– Полутом 2. – С. 312.

[1](#)Белов, В. А. Гражданское право: Общая и Особенная части [т]: Учебник / В. А. Белов.— М.: Центр ЮрИнфор, 2003. — С. 833.

[2](#)Збірник роз'яснень Вищого арбітражного суду України[т] //Бюл. законодавства та юрид. практики України. – 1998. – №3. – С. 78–82.

[1](#)Про оподаткування прибутку підприємств: Закон України від 28.12.1994. //ВВР України. - №4. – Ст.28; Порядок ведення податкового обліку результатів спільної діяльності на території України без створення юридичної особи: наказ ДПА України від 30.09.2004р. №571 //Офіційний вісник України. – 2004. - №44. – Ст..2925.- С.280; Положення про порядок державної реєстрації договорів (контрактів) про спільну інвестиційну діяльність за участю іноземного інвестора: постанова Кабінета Міністрів України від 30.01.1997. №112. //Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 2001. - №7. – С.142;Про порядок здійснення державної реєстрації договорів (контрактів) про спільну інвестиційну діяльність за участю іноземного інвестора: Інструкція, затверджена наказом МЗЕЗторгу 20.02.1997. №125 //Офіційний вісник України. – 1997. - №13. – С.116.

[1](#)Про засновницький договір див. також главу 7, Т. 1, цього підручника.

[1](#)Договірне право [т]: Конспект лекцій / І. В. Жилінкова, В.І. Борисова, І. В. Спасибо-Фатеева та ін; За заг. ред. І.В. Жилінкової, В.І. Борисової. – Х. : Нац. юрид. акад., України, 2008. – С. 111.

Питання 1

Договір про спільну діяльність — це договір, за яким:

Сторони (учасники) зобов'язуються спільно діяти без створення юридичної особи для досягнення певної мети, що не суперечить законам.

Сторони (учасники) зобов'язуються, об'єднавши свої вклади, створити нову особу та спільно діяти з метою одержання прибутку або досягнення іншої мети.

Сторони (учасники) зобов'язуються спільно діяти, в тому числі і з створенням юридичної особи для досягнення будь-якої мети.

Юридичні особи зобов'язуються об'єднати свої вклади та спільно діяти з метою одержання прибутку або досягнення іншої мети.

Питання 2

Договір про спільну діяльність є

Фидуціарним договором.

Публічним договором.

Договором приєднання.

Попереднім договором.

Питання 3

Договір про спільну діяльність укладається з метою:

Досягнення спільного як підприємницького так і непідприємницького результату діяльності, не забороненого законодавством.

Проведення спільної інвестиційної діяльності.

Створення юридичної особи для спільної експлуатації об'єктів інвестування.

Для здійснення наукового і творчого співробітництва в процесі створення твору науки, техніки.

Питання 4

У якій формі має укладатися договір про спільну діяльність?

У простій письмовій формі.

У письмовій формі із нотаріальним засвідченням.

У письмовій формі і з державною реєстрацією.

У будь-якій формі за вибором сторін.

Питання 5

Чи може бути вкладом учасника в договорі простого товариства право інтелектуальної власності на винахід?

Може бути.

Не може бути, якщо тільки сторони не передбачили іншого.

Не може бути, оскільки має немайновий характер.

Може бути, але тільки за згодою державного органу з питань інтелектуальної власності.

Недоговірні зобов'язання із односторонніх правомірних дій

ПУБЛІЧНА ОБІЦЯНКА ВИНАГОРОДИ

§ 1. Публічна обіцянка винагороди без оголошення конкурсу

Разом з договорами як підставами виникнення зобов'язань новий ЦК України розглядає односторонні правочини, що дозволяє врегулювати нові сфери суспільних відносин, встановити нові інститути недоговірних зобов'язань[1].

Особливістю зобов'язань із односторонніх правочинів є те, що для їх реалізації необхідна сукупність юридичних фактів – як подій, так і дій, включаючи односторонні правочини, що виходять від осіб, до яких вони звернені. Центральне місце в такому складі займає первісний односторонній правочин, який має не лише правостворююче, а й регулятивне значення, оскільки визначає зміст майбутнього зобов'язання[2].

Як правило, для виконання певної роботи або надання послуги з виконавцем укладається договір з відповідною оплатою, встановленою домовленістю сторін. Але іноді для досягнення такого результату необхідно привернути увагу якомога більшої кількості осіб з обіцянкою виплатити винагороду тому, хто досягне такого результату. Так, наприклад, адміністрацією острова Сахалін було оголошено винагороду в розмірі 1 млн руб. за надання інформації про зниклий 20 серпня 2003 р. гелікоптер, на борту якого перебував губернатор острова. У цьому разі йдеться саме про публічну обіцянку винагороди без оголошення конкурсу.

Результат, для досягнення якого публічно обіцяється винагорода, буває різного характеру. Але з точки зору класифікації вказаних зобов'язань важливо відрізнити результати: єдині у своєму роді і зіставні за якістю. Наприклад, загублену корову можна знайти або не знайти, але не можна зробити це «краще» або «гірше» і до того ж одночасно кількома особами, в різних місцях, незалежно один від одного. Навпаки, літературні твори на задану тему можуть бути одночасно і незалежно один від одного створені кількома авторами без збігу художніх та інших достоїнств. У зв'язку з цим прийнято розрізнити публічну обіцянку винагороди, побудовану як конкурс, і таку, що не є конкурсом[3].

ЦК, використовуючи вказаний критерій порівнюваності результатів, окремо закріплює два різновиди публічної обіцянки винагороди: публічна оцінка винагороди без оголошення конкурсу і публічна обіцянка нагороди за результатами конкурсу.

Згідно зі ст. 1144 ЦК особа має право публічно пообіцяти винагороду (нагороду) за передання їй відповідного результату (передання інформації, знайдення речі, знайдення фізичної особи тощо).

Закон вказує на певні вимоги до публічної обіцянки винагороди, які дозволяють кваліфікувати її як юридично обов'язкову. Обіцянка винагороди: 1) має бути публічною, якщо вона сповіщена у засобах масової інформації або іншим чином невизначеному колу осіб (ч. 2 ст. 1144 ЦК); 2) має бути майновою, тобто грошовою або іншою, що має вартісне вираження – надання речі, послуги тощо; 3) має містити вказівку на результат, який повинен бути досягнутий. Хоча ст. 1144 ЦК не зазначає характер результату, але зрозуміло, що він має правомірний характер і може бути досягнутий необмеженим колом осіб.

Частина 3 ст. 1144 ЦК визначає обов'язкові реквізити сповіщення публічної обіцянки винагороди: завдання; строк та місце його виконання; форма та розмір винагороди.

Законодавець не встановлює певну форму оголошення публічної обіцянки винагороди, але конкретизує зміст завдання у разі публічної обіцянки винагороди. Завдання, яке належить виконати, може стосуватися разової дії або необмеженої кількості дій одного виду, які можуть вчинятися різними

особами (ст. 1145 ЦК). Так, наприклад, відомості про місцезнаходження осіб, які причетні до скоєння серії терористичних актів у м. Краснодарі 25 серпня 2003 р., можуть бути надані кількома особами. У такому разі на частку оголошеної винагороди може претендувати кожна з осіб, незалежно від вичерпності їх відомостей[4].

Суб'єктами зобов'язань, що виникають на підставі публічної обіцянки винагороди без оголошення конкурсу, можуть бути як фізичні, так і юридичні особи.

Таким чином, *публічна обіцянка винагороди без оголошення конкурсу — це недоговірне зобов'язання, що виникає на підставі звернення до необмеженого кола осіб і полягає у виплаті майнової винагороди особі (особам), яка досягла зазначеного у сповіщенні результату.*

Умови виникнення зобов'язання. Публічна обіцянка винагороди без оголошення конкурсу є одностороннім правочином, на підставі якого особа, що заявила про винагороду, стає боржником, а будь-яка особа, що відгукнулася, – кредитором. Але сама по собі публічна обіцянка не призводить до виникнення прав і обов'язків у необмеженого кола осіб, до яких вона звернена.

Обов'язок виплатити винагороду, а отже, і право її вимоги виникає лише у разі надання особою, яка відгукнулася, вказаного в публічній обіцянці результату, тобто виконання певної умови. Зважаючи на це, публічна обіцянка винагороди виступає як односторонній умовний правочин (ст. 212 ЦК).

У цілому зобов'язання з публічної обіцянки винагороди виникає із юридичного складу двох односторонніх правочинів: публічної обіцянки винагороди і відгуку на неї у вигляді надання обумовленого результату. Причому вказані правочини мають зустрічний характер і повинні відповідати одне одному.

Зміст зобов'язання. Обов'язок особи, яка публічно пообіцяла винагороду, полягає саме у виплаті цієї винагороди тому, хто надав результат, вказаний у сповіщенні. Частина 3. ст. 1144 ЦК зобов'язує особу, яка публічно обіцяє винагороду, визначити у сповіщенні її форму та розмір. Це може бути як певна річ, так і грошова сума. Нагорода може бути виражена також в іншій формі: білет на концерт артиста, який оголосив винагороду, надання зустрічної послуги і т. п.[5]

Згідно з ч. 1 ст. 1148 ЦК у разі виконання завдання і передання його результату особа, яка публічно обіцяла винагороду (нагороду), зобов'язана виплатити її. Якщо завдання стосується разової дії, винагорода виплачується особі, яка його виконала першою. Якщо таке завдання було виконано кількома особами одночасно, винагорода розподіляється між ними порівну.

Строк виконання завдання. Встановлення строку (терміну) виконання завдання не є обов'язковим і характерним для цього зобов'язання. Але особа, яка дає публічну обіцянку винагороди, має право встановити строк (термін) для виконання завдання (ст. 1146 ЦК). Зазначення строку свідчить про те, що особа, яка дала публічну обіцянку винагороди, пов'язана обов'язком виплати винагороди саме у цей проміжок часу, оскільки закінчення строку для передання результату є однією з підстав припинення вказаного зобов'язання (ч. 1 ст. 1149 ЦК).

Якщо строк (термін) виконання завдання не встановлений, воно вважається чинним протягом *розумного часу* відповідно до змісту завдання. Поняття «розумний час» є оціночним і може бути визначене шляхом зіставлення часу, який минув з дня публічної обіцянки, та змісту завдання.

Виходячи з характеру одностороннього правочину як підстави виникнення зобов'язання з публічної обіцянки винагороди, особа, яка публічно її обіцяла, має право змінити завдання та умови надання винагороди (ст. 1147 ЦК). Така зміна не пов'язана з будь-якими умовами і навіть не потребує сповіщення у такому ж порядку, як і публічна обіцянка, але тягне певні правові наслідки для цієї особи.

Перше, відшкодування збитків особі, яка розпочала виконання завдання, вчинених їй у зв'язку зі

зміною завдання.

Друге, відшкодування витрат, понесених особою, яка розпочала виконання завдання, але у зв'язку зі зміною умов надання винагороди завдання втратило для неї інтерес.

Окрім закінчення строку на передання результату, зобов'язання у зв'язку з публічною обіцянкою винагороди припиняється також переданням результату особою, яка першою виконала завдання.

Особа, яка публічно обіцяла винагороду, має право публічно оголосити про припинення завдання. У цьому разі особа, яка понесла реальні витрати на підготовку до виконання завдання, має право на їх відшкодування (ст. 1149 ЦК). Під реальними розуміються витрати, які забезпечували діяльність, спрямовану на виконання завдання.

Наявність або відсутність публічної обіцянки винагороди впливає на відносини сторін. Так, наприклад, якщо особа, яка загубила річ, публічно пообіцяє винагороду за її знайдення, то відносини між нею й особою, яка знайде річ і передасть, визначатимуть ст. 1144 ЦК, а за відсутності такої обіцянки – правилами ст. 339 ЦК, що передбачають право особи, яка знайшла загублену річ, на винагороду та відшкодування витрат, пов'язаних зі знахідкою. Частина 3 ст. 339 ЦК прямо зазначає: якщо власник (володілець) публічно обіцяв винагороду за знахідку, вона виплачується на умовах публічної обіцянки.

§ 2. Публічна обіцянка винагороди за результатами конкурсу

Поняття зобов'язання із публічного конкурсу. Другим різновидом публічної обіцянки винагороди виступає публічна обіцянка винагороди за результатами конкурсу (публічний конкурс). «Конкурс» у буквальному перекладі з латинської означає «зіткнення, зустріч». У цивільному праві – змагання кандидатів, претендентів для виявлення кращих на право організації і (або) здійснення діяльності, спрямованої на досягнення яких-небудь соціально корисних цілей[6]. Найчастіше в цивільному праві конкурс використовується у трьох розуміннях : 1) різновид недоговірних зобов'язань; 2) порядок укладення договору; 3) конкурсне провадження – відповідне розподілення майна боржника в разі його неплатоспроможності[7].

Конкурс як різновид недоговірних зобов'язань, а саме вид публічної обіцянки винагороди, що передбачає порівнюваність результатів, регулюється статтями 1150–1157 ЦК. Мета конкурсу ніколи не може полягати лише в тому, щоб тільки визначити найкраще вирішення завдання. Кінцева мета його – застосування отриманого результату на практиці, використання у виробництві тощо[8].

Конкурс (змагання) має право оголосити фізична або юридична особа (засновник конкурсу). Залежно від залучення засновником конкурсу до участі в конкурсі чи-то широкого загалу, чи обмеженого кола осіб, визначених до оголошення конкурсу, публічні конкурси поділяються на відкриті і закриті. Оскільки сама назва конкурсу «публічний» свідчить про необмежене коло учасників, не зовсім послідовним є підхід законодавця щодо віднесення закритого конкурсу до публічного. Згідно з ч. 3 ст. 1150 ЦК засновник конкурсу має право запросити до участі в ньому персональних учасників (закритий конкурс). Вважалося, що закритий конкурс являє собою суму окремих договорів, які укладаються з кожним із пошукувачів, котрі мають право на оплату виконаної роботи незалежно від зайнятого ними місця на конкурсі і від прийняття оціночного рішення взагалі[9]. Д. В. Боброва розглядає закритий конкурс як різновид договору замовлення. Замовлення на створення твору (проекту будови, пам'ятника) на одну й ту саму тему іноді дається кільком конкретним особам[10].

Очевидно, публічність як ознака конкурсного зобов'язання передбачає невизначеність кола учасників на час оголошення конкурсу, тому закритий конкурс, який хоча і складає за структурою відносин також два зустрічні односторонні правочини, не може бути віднесений до публічного (виступати його різновидом). У юридичній літературі стосовно ознаки публічності існує кілька точок зору. Так, одні автори вважають, що обіцянка винагороди за краще виконання певної роботи або досягнення інших результатів має бути публічною, тобто зверненою до необмеженого кола осіб[11], а інші публічність вбачають у тому, що обіцянка дається більше, ніж одній особі[12].

Конкурс оголошується публічно через засоби масової інформації. Оголошення про конкурс може бути зроблене й іншим чином. Це, наприклад, розміщення об'яви про проведення конкурсу серед співробітників науково-дослідного інституту на дошці об'яв цієї установи. При проведенні закритого конкурсу засновник адресує оголошення про конкурс персональним учасникам і змагання відбувається серед тих із них, хто відгукнувся на умови конкурсу.

На відміну від публічної обіцянки винагороди без оголошення конкурсу, публічна обіцянка винагороди за результатами конкурсу відрізняється формалізацією умов. Закон вказує на істотні умови конкурсу. Це предмет конкурсу і нагорода (премія), яка має бути виплачена переможцеві.

Предметом конкурсу може бути результат інтелектуальної, творчої діяльності, вчинення певної дії, виконання роботи тощо. Публічний конкурс спрямований на досягнення суспільно корисної мети, і тому він не може мати негативний зміст. Так, наприклад, не є конкурсом «змагання», оголошене в 2003 р. Харківським міськвиконкомом серед житлово-експлуатаційних організацій на найгірше утримання двору біля жилого будинку. Засновник конкурсу повинен сформулювати умови, які ставляться до завдання, і чітко викласти їх у публічному оголошенні або ж у персональному повідомленні.

Другою істотною умовою конкурсу виступає **нагорода (премія)**. Кількість призових місць, вид нагороди (сума премії) за кожне призове місце тощо визначаються в умовах конкурсу. Важливо, щоб нагорода спеціально була передбачена, а не являла собою винагороду за трудовим договором або ж авторську винагороду. Нагорода (премія) може мати як матеріальний характер, так і моральний (моральне заохочення). Інакше кажучи, нагородою може вважатися звання («лауреат», «кращий спеціаліст» і т. д.), диплом, свідоцтво, вимпел, нагрудний знак. Нагорода в матеріальній формі може мати як грошовий вираз, так бути і в іншій не грошовій формі. Остання повинна задовольняти вимогам оборотоздатності (ст. 178 ЦК).

Крім істотних умов, засновник має право вказати і додаткові умови до результату конкурсу або до учасників. Ці умови ще називають факультативними. При внесенні їх до оголошення або ж до повідомлення персональному учаснику вони набувають обов'язкового характеру для учасників.

Згідно з ч. 4 ст. 1151 ЦК умовами конкурсу має бути передбачено строк подання творів на конкурс чи виконання певної дії. Однак строк подання творів, або ж, наприклад, строк оголошення результатів конкурсу не належать до істотних умов, але, як правило, засновником конкурсу строки визначаються.

Зміна умов і відмова від проведення конкурсу. У процесі проведення конкурсу у засновника може виникнути потреба у зміні умов або взагалі у його припиненні. Оскільки оголошення конкурсу є одностороннім умовним правочином, то і зміна умов та відмова від проведення за своєю природою можуть бути лише одностороннім волевиявленням засновника. Захищаючи інтереси учасників конкурсу, законодавець встановлює певні обмеження права засновника конкурсу. Згідно з ч. 1 ст. 1152 ЦК засновник конкурсу має право змінити його умови до початку конкурсу. Зміна умов конкурсу після його початку не допускається. Про зміну умов конкурсу має бути оголошено в тому ж порядку, в якому було його оголошено. Під початком конкурсу слід розуміти перший день прийому конкурсних робіт згідно з умовами конкурсу, тобто оголошення про зміну його умов повинно вийти принаймні напередодні вказаного дня.

Особи, які виявили бажання взяти участь у конкурсі, але у зв'язку зі зміною його умов участь у ньому втратила для них інтерес або стала неможливою, мають право вимагати від засновника відшкодування витрат, які були понесені ними для підготовки до участі в конкурсі.

ЦК передбачає право засновника конкурсу відмовитись від його проведення і вказує на підстави та правові наслідки такої відмови (ст. 1153).

По-перше, засновник конкурсу має право відмовитися від його проведення, якщо це стало неможливим за обставин, які від нього не залежать. Так, наприклад, коли на конкурс не подані роботи, що

відповідають його умовам, подано кілька робіт, виконаних однією особою, тощо. В цьому разі відмова не тягне для засновника будь-яких правових наслідків.

По-друге, відмова засновника конкурсу з інших підстав викликає для нього обов'язок відшкодувати учасникам витрати, які були ними понесені для підготовки до участі у конкурсі. В цьому разі закон захищає майнові права учасників, порушені по суті односторонньою відмовою від зобов'язання засновником. Очевидно, доцільно було б передбачити й підстави звільнення засновника конкурсу від відшкодування витрат, наприклад, коли робота була виконана не у зв'язку з конкурсом, зокрема до його оголошення, або завідомо не відповідала умовам конкурсу.

На відміну від змін умов конкурсу, законодавець не визначає форму оголошення про відмову від конкурсу, але логічним буде доведення цієї інформації у такий же спосіб, як і про його початок.

Виконання зобов'язання із публічного конкурсу. Зобов'язання із публічного конкурсу у своєму розвитку проходить кілька етапів, які характеризуються вчиненням юридичних дій і зміною суб'єктів. Причому засновник конкурсу не змінюється, а зміни відбуваються на іншій стороні.

Перший етап полягає в оголошенні конкурсу, яке являє собою умовний, основний, односторонньо-уповноважуючий правочин, що зобов'язує засновника конкурсу видати переможцю винагороду. З названого юридичного факту на цьому етапі виникає абсолютне цивільне правовідношення, в якому чітко визначеній особі – засновнику конкурсу відповідає невизначена множинність уповноважених осіб. Останні мають право подати роботи згідно з умовами конкурсу.

Другий етап – це подання учасниками конкурсу робіт засновнику. З точки зору юридичних фактів – це ряд допоміжних односторонньо-зобов'язуючих правочинів, які зобов'язують засновника провести оцінювання поданих робіт, якщо вони задовольняють передбаченим у оголошенні умовам. На цьому етапі абсолютне правовідношення трансформується у низку відносних правовідношень, у яких зобов'язаною особою виступає засновник, а уповноваженими – учасники конкурсу, які здійснюють своє право подати роботу замовнику і вимагати від нього її розгляду і оцінки.

Третій етап – винесення оціночного рішення, яке виступає допоміжним односторонньо-уповноважуючим правочином. На підставі оціночного рішення із числа учасників конкурсу виокремлюється один (або кілька, якщо це встановлено умовами конкурсу) переможець конкурсу [\[13\]](#).

Переможцем конкурсу є особа, яка досягла найкращого результату. Він визначається в порядку, встановленому засновником конкурсу. Стаття 1154 ЦК передбачає оголошення результатів конкурсу в тому ж порядку, в якому було оголошено сам конкурс.

Закон встановлює особливості оцінювання результатів інтелектуальної, творчої діяльності, які подані на конкурс. Згідно з ст. 1155 ЦК за наслідками оцінювання результатів інтелектуальної, творчої діяльності, які надані на конкурс, засновник конкурсу (конкурсна комісія, журі) може прийняти рішення про:

- 1) присудження всіх призових місць та нагород (премій), які були визначені умовами конкурсу;
- 2) присудження окремих призових місць, якщо їх було встановлено декілька, та нагород (премій);
- 3) відмову у присудженні призових місць, якщо жодна із робіт, наданих на конкурс, не відповідає його вимогам;
- 4) присудження заохочувального призу та (або) нагороди (премії). Переможець конкурсу має право вимагати від його засновника виконання свого зобов'язання у строки, встановлені умовами конкурсу. ЦК передбачає, що у разі коли предметом конкурсу був результат інтелектуальної, творчої діяльності, засновник має право подальшого його використання лише за згодою переможця конкурсу (ст. 1156). У той же час засновник має переважне право перед іншими особами на укладення з переможцем

конкурсу договору про використання предмета конкурсу. При цьому законодавець не пояснює, в чому полягає і протягом якого строку діє це переважне право.

Була висловлена думка, що зазначене право за аналогією закону повинно регулюватися нормами, які встановлюють переважне право купівлі частки в праві власності на нерухоме майно[14]. Такий підхід є виправданим. Згідно з ч. 1 ст. 362 ЦК у разі продажу частки у праві спільної часткової власності співвласник має переважне право перед іншими особами на її купівлю за ціною, оголошеною для продажу, та на інших рівних умовах. Іншими словами, переважне право «спрацьовує» лише за рівних умов. Звичайно, порівняння умов може відбутися у тому випадку, коли в оголошенні про конкурс зазначені умови майбутнього авторського договору. Якщо вони відсутні в оголошенні, то переважне право засновника реалізувати буде неможливо.

Важливо зазначити, що коли проводиться конкурс на створення творів науки, літератури, мистецтва, його переможцю в будь-якому випадку видається нагорода (премія), а також виплачується авторський гонорар згідно з договором.

ЦК закріплює загальне правило про обов'язок засновника повернути річ, подану на конкурс. Подання учасником конкурсу речі на конкурс не припиняє його право власності на цю річ. Умова конкурсу, за якою засновник конкурсу не повертає його учаснику річ, подану на конкурс, є нікчемною (ст. 1157 ЦК).

Засновник конкурсу може залишити у себе річ, подану на конкурс, лише за згодою його учасника, якщо учасник протягом місяця від дня оголошення результатів конкурсу не пред'явив вимогу про повернення йому речі, поданої на конкурс, вважається, що засновник конкурсу має право подальшого володіння нею. Учасник конкурсу має право у будь-який час пред'явити вимогу про повернення йому речі, поданої на конкурс. Якщо річ, подана на конкурс, не була подарована засновникові конкурсу або куплена, він може набути право власності на неї відповідно до ст. 344 ЦК (набувальна давність).

ВЧИНЕННЯ ДІЙ У МАЙНОВИХ ІНТЕРЕСАХ ІНШОЇ ОСОБИ БЕЗ ЇЇ ДОРУЧЕННЯ

§ 1. Поняття зобов'язання

Зобов'язання по вчиненню дій у майнових інтересах іншої особи без її доручення вперше окремо врегульовані в ЦК України. Вони кореспондуються зі ст. 241 ЦК, згідно з якою правочин, вчинений представником з перевищенням повноважень, створює, змінює, припиняє цивільні права і обов'язки особи, яку він представляє, лише у разі наступного схвалення правочину цією особою. Проте поза межами цієї норми залишаються ситуації, коли повноваження на укладення правочину взагалі були відсутні (закінчився строк дії довіреності, договору доручення, довіреність не видавалась, договір не укладався). За наявності лише однієї цієї норми за межами правового регулювання залишаються питання відшкодування витрат особи, яка діяла в чужому інтересі без доручення, відшкодування заподіяної їй при виконанні таких дій шкоди та ін. Свого часу на необхідність правового регулювання зазначених відносин, які являють собою гуманний акт стосовно інших членів суспільства, неодноразово звертали увагу вчені-цивілісти. Так, В. Сінайський зазначав, що ведення чужих справ без доручення є здійснення дій однією особою (розпорядником, гестером) на користь іншої особи (господаря), без його на те волі. Вже це одне визначення показує, яке велике етичне значення має інститут ведення чужих справ без доручення. Ось чому законодавство повинно дуже ретельно регулювати зазначений інститут, з одного боку, сприяючи розвитку у співжитті засад альтруїзму, а з другого – не заохочуючи без належної в тому потреби втручання у чужі справи, захищаючи свободу самовизначеності людської особистості[15].

Е. Годеме вказував, що ведення чужих справ має місце в тих випадках, коли особа добровільно і без доручення здійснює один або кілька актів, які стосуються майна іншої особи. Ведення справ полягає у здійсненні без доручення акта, який міг би бути здійснений у виконання доручення. Таким чином, це є засіб допомоги іншому[16].

Інститут ведення чужих справ за римським правом – один із видів квазіконтрактів. В Інституціях Гая (Титул Vп. 1) наводиться вислів Ульпіана про те, що ним приноситься велика користь відсутнім: або щоб вони не потерпали внаслідок відсутності захисту в разі заволодіння їх майном або продажу його, або щоб вони не втрачали заставивнаслідок її продажу або позову про оплату (на їх користь) штрафу, або щоб вони не позбавилися своєї речі внаслідок (чужих) неправомірних дій[17].

Ч. Санфіліппе, характеризуючи розвиток інституту ведення чужих справ, зазначає, що із того факту, що дехто, не маючи доручення по своїй волі, прийняв на себе ведення чужих справ (*negotiorumgestio*), маючи намір зробити себе зобов'язаним (*dominusnegotii*), між цим останнім і першим виникають взаємні зобов'язання, які спочатку були санкціоновані преторським едіктом, а в подальшому – цивільним позовом (*bonaefidei*) [18].

Ведення чужих справ врегульоване й у законодавстві інших країн. Так, французький Цивільний кодекс 1804 р. у ст. 1372 таким чином визначає ведення чужих справ: якщо хто-небудь добровільно веде справи іншого незалежно від того, знає власник чи не знає, то той, хто веде справи, укладає мовчазне зобов'язання продовжувати ведення справи, яке він розпочав, і довести його до часу, коли власник буде взмозі сам піклуватися про свої справи; він повинен таким же чином прийняти на себе все те, що пов'язано з цією справою (тобто всі зобов'язання). Він виконує всі обов'язки, які виникли б, якщо б прямо існувало доручення, яке йому дав би власник [19].

Е. Годеме називав три конститутивні елементи ведення чужих справ (умов) те, що при цьому повинні бути:

– один або кілька фактів ведення справ, якими виступають будь-які факти, здійснювані в інтересах іншого;

– намір вести справи для іншого або, у крайньому разі, здійснити акт, який допускає схвалення, щодо якого можна вважати себе представником іншої особи;

– відсутня згода господаря. Якщо вона є, то це – мовчазне доручення, і тоді немає випадку ведення справ [20].

В. Сінайський істотними умовами ведення чужих справ без доручення визнавав: а) намір особи здійснити дію в чужому інтересі; б) відсутність у особи повноваження (за договором або за законом) на вчинення дії [21].

По суті, при веденні чужих справ мають місце два види відносин: квазіделіктні – по відшкодуванню витрат, понесених при вчиненні дій фактичного порядку з метою запобігання шкоди особистості або майну іншої особи, і квазіконтрактні – по вчиненню в інтересах іншої особи правочину, тобто юридичної дії, не уповноваженою на те особою, коли це було викликано невідкладними обставинами. При цьому враховувалось, що і в першому, і другому випадку мають місце дії в чужому інтересі. Виходячи із такого змісту названого зобов'язання, яке виникає в силу добровільного, осмисленого вчинення однією особою (гестором) фактичних або юридичних дій для очевидної вигоди іншої особи (домінуса), виникає обов'язок останнього відшкодувати гестору необхідні витрати або понесені ним збитки, а іноді і сплатити відповідну винагороду [22]. Такий підхід втілено в російському законодавстві (ст. 980 ЦК РФ).

ЦК України ведення чужих справ без доручення закріплює у більш вузькому розумінні, оскільки об'єктом охорони у цьому зобов'язанні виступають лише майнові інтереси іншої особи. Разом з тим ЦК закріплює зобов'язання з рятування здоров'я та життя фізичної особи, майна фізичної або юридичної особи (гл. 80 ЦК).

Згідно з ч. 1 ст. 1158 ЦК, якщо майновим інтересам іншої особи загрожує небезпека настання невігідних для неї майнових наслідків, особа має право без доручення вчинити дії, спрямовані на їх попередження, усунення або зменшення.

При цьому вигода має бути очевидною, тобто зрозумілою для будь-якого розумного учасника цивільного обороту. Звичайно це впливає із співвідношення розміру необхідних затрат і обсягу тих збитків, які загрожують заінтересованій особі у разі невжиття відповідних заходів[23]. Так, наприклад, за відсутності власника дачної ділянки інша особа обгорнула на зиму стовбури молодих плодкових дерев, чим запобігла їх пошкодженню дикими тваринами.

Дії в майнових інтересах іншої особи без її доручення породжують зобов'язання по відшкодуванню понесених у зв'язку з цим витрат не в будь-яких випадках, а за наявності таких умов.

По-перше, дії в інтересах іншої особи вчиняються без її доручення, що означає лише власну ініціативу гестора, тобто відсутність договору, вказівки або наперед обіцяної згоди заінтересованої особи, а також обов'язку в силу закону вчинити певні дії в інтересах іншої особи. Такими, наприклад, є дії опікуна, піклувальника в інтересах підопічних, працівників служби соціального захисту населення, які надають допомогу громадянам похилого віку та інвалідам т. ін.

По-друге, наявність небезпеки настання невігідних майнових наслідків і спрямованість дій на їх попередження, усунення або зменшення. Небезпека повинна існувати на час вчинення дій, а не бути уявною. Законодавець вказує на спрямованість дій щодо періоду нейтралізації негативного впливу на майнові інтереси, і залежно від ситуації, що склалася, це може бути попередження – відвернення невігідних майнових наслідків, усунення – коли негативні фактори почали впливати на майнові інтереси домінуса, але гестор шляхом своїх дій їх усунув; зменшення – коли негативні наслідки відвернути не вдалося, а вдалося їх зменшити.

По-третьє, оскільки законодавець говорить про небезпеку настання для домінуса невігідних наслідків, то дії гестора мають бути націленими на отримання вигоди заінтересованою особою (збереження майна, виконання зобов'язання перед третьою особою). За своїм характером це можуть бути як фактичні дії (ремонт речі, захист майна від протиправних дій інших осіб), так і юридичні (укладення правочину, сплата боргу). Також дії гестора не повинні суперечити інтересам домінуса, коли останній, наприклад, не бажає піклуватися про своє майно. Слід враховувати вимоги до дій у чужому інтересі, які мають вчинятися, виходячи із очевидної вигоди або користі та дійсних або можливих намірів заінтересованої особи і з необхідною за обставинами справи турботливістю й обачністю.

По-четверте, гестор не має можливості отримати згоду заінтересованої особи на вчинення дій в її інтересі. Це, наприклад, відсутність такої особи в місці її постійного проживання. У той же час обставини вимагають термінового втручання у справи домінуса. Коли ж такої терміновості немає, і у гестора була можливість отримати згоду домінуса, зобов'язання з ведення чужих справ без доручення не виникає.

По-п'яте, особа, яка діє в чужих інтересах, усвідомлює, на що спрямовані її дії, і не має на меті виникнення іншого цивільно-правового зобов'язання. Так, якщо із поведінки особи, яка звільняє боржника від майнового обов'язку перед третьою особою, випливає, що вона робить це не тільки на безкоштовній, а й на безповоротній основі, то має місце її бажання здійснити дарування[24].

Таким чином, вчинення дій у майнових інтересах іншої особи без її доручення – це таке недоговірне зобов'язання, яке виникає на підставі, здійснюваних однією особою (гестором) юридичних та/або фактичних дій в умовах небезпеки настання невігідних майнових наслідків і неможливості отримати згоду заінтересованої особи (домінуса), для її вигоди і яке полягає в обов'язку останнього відшкодувати понесені витрати.

§ 2. Елементи зобов'язання

Сторонами зобов'язання, що розглядається, виступає особа, яка вчиняє дії в чужих майнових інтересах – гестор, і особа, в інтересах якої вчиняються ці дії – домінус. Як гестором, так і домінусом можуть бути фізичні і юридичні особи. Частина 2 ст. 980 ЦК РФ передбачає виняток із цього правила. ЦК

України, на відміну від ЦК РФ, не містить винятків, але виходячи зі змісту зобов'язання ведення чужих справ без доручення, доцільно встановити заборону, виступати у ролі гестора державним і муніципальним органам, для яких дії без доручення є однією із цілей їх діяльності, що впливає із загальних засад цих відносин.

Предметом зобов'язання можуть бути як фактичні дії, так і юридичні, причому вони обмежуються сферою майнових інтересів заінтересованої особи і полягають у попередженні, усуненні або зменшенні невігідних майнових наслідків.

Зміст зобов'язання складають права і обов'язки гестора і домінуса.

Хоча гестор діє добровільно і його діяльність не ґрунтується ні на договорі, ні на законі, все ж він повинен дотримуватися при цьому певних правил, а саме при *першій нагоді* повідомити домінуса про свої дії. Якщо ці дії будуть схвалені іншою особою, надалі до відносин сторін застосовуються положення про відповідний договір (доручення, підряд і т. ін.). Невиконання цього обов'язку тягне для домінуса несприятливі наслідки – він втрачає право вимагати відшкодування зроблених витрат (ч. 2 ст. 1160 ЦК). Основна ідея цієї норми полягає в тому, що ведення чужих справ, хоча й буває виправданим, але все ж являє собою втручання в чужу майнову сферу, і закон зобов'язує гестора з'ясувати волю домінуса стосовно вчинюваних дій. У разі коли у домінуса не знайдуть схвалення дії гестора, останній має припинити свою діяльність, оскільки він не зможе вимагати з цього часу відшкодування своїх витрат.

Виправданим було б встановлення зобов'язання гестора не лише при першій можливості повідомити про свої дії домінуса, а ще й зачекати протягом розумного строку його рішення про схвалення чи несхвалення вчинених дій, якщо тільки таке чекання не призведе до серйозних збитків для заінтересованої особи. Розумний строк – це час, необхідний розумній людині для вчинення дій (здійснення права чи виконання обов'язку) в конкретному випадку. Розумними є дії, які здійснили б у даній ситуації більшість людей[25].

Якщо гестор розпочав дії в майнових інтересах домінуса і не має можливості повідомити його про це, то він зобов'язаний вжити всіх *залежних від нього заходів* щодо попередження, усунення або зменшення невігідних майнових наслідків для домінуса. При цьому він також зобов'язаний взяти на себе всі обов'язки, пов'язані із вчиненням цих дій, зокрема обов'язки щодо вчинених правочинів (ст. 1158 ЦК). Із загальних засад цивільного законодавства виходить, що гестор повинен вчиняти дії з необхідною за обставинами справи турботливістю і обачністю, що означає відсутність грубих помилок і очевидної недбалості з його боку. В юридичній літературі при характеристиці діяльності гестора справедливо відмічалась її необхідність та доцільність. *Необхідним* є такі дії, без здійснення яких серйозно постраждали б майнові або особисті інтереси іншої особи чи виконання обов'язку, який на ній лежить[26].

Доцільність означає, що дії мають бути виправдані в ситуації, яка склалась, що особою, яка веде справу, обрано варіант дій, який враховує інтереси володільця блага, інших заінтересованих осіб, а також інтереси суспільства. Доцільність дій має оцінюватися за об'єктивними критеріями, однак при цьому мають бути враховані й особисті якості особи, яка діє (вік, досвід, навички тощо)[27].

Таким чином, термін «залежних» від гестора дій вказує на можливість останнього вчинити їх і включає як необхідність, так і доцільність таких дій. У випадку коли гестор вестиме справи не як добрий господар, допускати грубі помилки, виявляти явну недбалість і самовпевненість, зобов'язання з ведення чужих справ не виникне. За наявності в поведінці гестора вини у формі умислу або грубої недбалості він може бути притягнений до відповідальності за збитки, які можуть виникнути внаслідок його дій[28].

Особа, яка вчинила дії в інтересах іншої особи без її доручення, зобов'язана негайно після закінчення цих дій надати особі, в майнових інтересах якої були вчинені дії, звіт про ці дії і передати їй усе, що при цьому було одержано (ст. 1159 ЦК). Звіт має містити вичерпну інформацію як про отримані

доходи, так і про зроблені витрати та понесені збитки, отримане майно та майнові права. До звіту необхідно додати документи, які підтверджують зазначені факти (тексти договорів, квитанції тощо). Закон вказує на терміновість надання цього звіту, використовуючи слово «негайно». Вважаємо, що терміни «негайно» (ст. 1159 ЦК) і «повідомлення при першій нагоді» (ст. 1160 ЦК) використовуються як синоніми.

Головним обов'язком домінуса перед гестором є відшкодування останньому фактично зроблених витрат, якщо вони *виправдані* обставинами, за яких були вчинені дії (ст. 1160 ЦК). Під фактично зробленими витратами, які виправдані обставинами справи, розуміються такі витрати, без яких майнові інтереси домінуса зазнали б шкоди. Ці витрати мають бути необхідними, доцільними та здійснюватися навмисно на користь іншої особи[29]. Зрозуміло, що вчинення дій у майнових інтересах іншої особи тягне за собою утворення фактичних витрат. Виправданість останніх визначається через аналіз дій на предмет їх необхідності та доцільності.

Разом з тим, якщо ще можна погодитися з обмеженням зобов'язання, передбаченого гл. 79 ЦК, майновими інтересами заінтересованої особи, то майнові витрати, понесені при цьому гестором, навряд чи виправдано зводити до фактичних витрат. У юридичній літературі слушно зазначалося, що однією з умов виникнення зобов'язань з ведення справ без доручення є виникнення у діючої особи збитків у результаті здійснення нею діяльності без доручення. Під збитками розуміються як шкода, заподіяна другій особі, так і понесені нею при веденні справ без доручення витрати і затрати[30]. Правильним було б вирішення цього питання таким же чином, як у ЦК РФ, де йдеться про відшкодування реальної шкоди гестору, під якою розуміються втрати від ушкодження здоров'я, а також вартість ушкодженого майна гестора. Інакше не вбачається правових підстав для відшкодування шкоди гестору і виходить, що його права не в повній мірі захищені законом.

ЦК регулює такий вид представництва, як комерційне. Договір про надання такого роду комерційних послуг, за загальним правилом, *виступає оплатним*. Комерційним представником є особа, яка постійно та самостійно виступає представником підприємців при укладанні ними договорів у сфері підприємницької діяльності (ст. 243 ЦК). У той же час гл. 79 ЦК не передбачає виплату винагороди у разі, коли майновий інтерес домінуса складає комерційне представництво і гестор виконав такі дії. Тому доцільно було б застосування поєданого підходу цих інституцій і встановлення права особи, дії якої в чужому інтересі привели до позитивного для заінтересованої особи результату, на отримання винагороди, якщо таке право передбачено законом, угодою із заінтересованою особою або звичаями ділового обороту[31].

РЯТУВАННЯ ЗДОРОВ'Я ТА ЖИТТЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ, МАЙНА ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ АБО ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ

§ 1. Зобов'язання, що виникають внаслідок рятування здоров'я та життя фізичної особи

У ЦК, використовуючи досвід законотворення і наукові розробки, закріплено два види зобов'язань з рятування: 1) зобов'язання, що виникають внаслідок рятування здоров'я та життя фізичної особи; 2) зобов'язання, що виникають у зв'язку з рятуванням майна іншої особи.

Згідно ізст. 1161 ЦК шкода, завдана особі, яка без відповідних повноважень рятувала здоров'я та життя фізичної особи від реальної загрози для неї, відшкодовується державою у повному обсязі.

Управомоченою особою виступає рятувальник – фізична або юридична особа, а зобов'язаною – держава в особі спеціально уповноважених органів. Такий підхід ґрунтується на ч. 1 ст. 27 Конституції України: обов'язок держави – захищати життя людини і тому права рятувальника, який постраждав при виконанні свого громадянського обов'язку, будуть захищені, оскільки покладання такого обов'язку на фізичну особу не завжди є виправданим і економічно можливим. Очевидно, для реалізації цієї норми ЦК потребується прийняття спеціального закону, який визначить порядок відшкодування, джерела фінансування витрат і т. ін.

Зміст зобов'язання внаслідок рятування здоров'я та життя фізичної особи складає право рятувальника вимагати, а держави відшкодувати завдану йому шкоду в повному обсязі. Останнє передбачає компенсацію як майнових, так і немайнових втрат[32]рятувальника. Йдеться про втрачений заробіток, пошкоджене майно, витрати на лікування та ін. При вчиненні рятувальних дій рятувальник може і загинути, тоді уповноваженими особами виступлять утриманці рятувальника, а також його дитина, народжена після його смерті. В такому разі відшкодування шкоди буде відбуватися відповідно до статей 1200, 1201 ЦК за правилами відшкодування шкоди, завданої смертю потерпілого.

Умовами виникнення зобов'язання, що розглядається, виступають:

1. *Існування реальної загрози для життя та здоров'я фізичної особи.* Саме реальної, а не уявної і відсутньої в об'єктивній дійсності. Під загрозою розуміється можлива небезпека[33].

Вираз «реальна загроза» означає невідкладність вчинення дій рятувальником. Дослідники підкреслювали наявний характер небезпеки, що означає настання загрози. Однак наявною необхідно вважати і таку небезпеку, яка ще не виникла, але її виникнення очевидне і невідворотне, а тому вимагається вжиття відповідних заходів щодо її запобігання і щодо запобігання тих шкідливих наслідків, які вона може принести. Інакше кажучи, рятувальні дії можуть мати місце, якщо є реальна загроза виникнення небезпеки. Дії з рятування можуть триватитільки до тих пір, доки така небезпека ще існує. У той же час зобов'язання має виникнути і в тому разі, коли за обставинами справи рятувальнику не був ясним момент припинення небезпеки, і він продовжував рятувальні дії. Не визнаються рятувальними дії, вчинені після усунення небезпеки, і в застосуванні яких давно пройшла необхідність[34].

Визначення як об'єкта охорони «здоров'я та життя фізичної особи» викликає питання, чи виникне назване зобов'язання, коли рятується лише здоров'я, тобто загроза життю була відсутньою на момент вчинення рятувальних дій. Виправданим слід вважати, що рятувальними дії будуть визнаватися і тоді, коли небезпека загрожувала лише здоров'ю людини. В іншому випадку може виникнути проблема оцінки рятувальником ступеня загрози, зіставлення ним рівня небезпеки, що загрожує здоров'ю іншої особи та його власному, і т. п.[35]

2. *Відсутність у рятувальника відповідних повноважень вчиняти рятувальні дії стосовно інших осіб.* Так, кредиторам в цьому зобов'язанні не можуть виступати професійні рятувальники, лікарі, оскільки рятувальні дії для них є виконанням професійних обов'язків. Заподіяна їм при цьому шкода відшкодовується організаціями, з якими вони перебувають у трудових відносинах, а також системою державного обов'язкового страхування.

3. *Спрямованість дій на рятування здоров'я та життя іншої фізичної особи.* Це означає, що вони мають за мету саме рятування здоров'я та життя іншої фізичної особи, а не іншого блага. Тому зобов'язання не виникає, коли рятування інших осіб стало побічним наслідком рятування власного життя рятувальником.

Зрозуміло, що при оцінці спрямованості дій саме на рятування життя і здоров'я іншої людини необхідно виходити із суб'єктивного сприйняття рятувальника. Слід також оцінювати доцільність і розумність дій його при рятуванні, виходячи із тих вимог, які можуть бути пред'явлені до кожної окремої особистості в конкретних умовах. Належить оцінити досвідченість, знання потерпілого, його вміння орієнтуватися, ступінь раптовості дій, що створили небезпеку, та інші конкретні обставини, і з цих позицій вирішувати питання про розумність і доцільність дій рятувальника. І якщо вийде, що громадянин діяв явно нерозумно і недоцільно, тобто коли йому самому має бути ясною невідповідність його дій обставинці, яка склалась, у відшкодуванні шкоди за ст. 1161 ЦК йому необхідно відмовити[36].

Рятувальні дії мають фактичний характер і особливістю їх є швидкість і невідкладність виконання. Досягнення результату діяльності не є підставою для виникнення цього зобов'язання. Закон стимулює саме вчинення фактичних дій, спрямованих на рятування здоров'я та життя фізичної особи. Тому в

тексті ст. 1161 ЦК і використовуються слова «рятувала здоров'я та життя», а не «врятувала».

4. *Наявність шкоди у рятувальника.* Це може бути пошкодження його майна, втрата заробітку внаслідок хвороби, каліцтва і т. п.

5. *Причинний зв'язок між діями, спрямованими на рятування, і шкодою.* Особливістю причинного зв'язку в зобов'язанні з рятування здоров'я і життя порівняно із зобов'язаннями по відшкодуванню шкоди є те, що враховується причинний зв'язок між діями рятувальника і понесеною ним шкодою, а не причинний зв'язок між діями заподіювача шкоди і шкодою, яка виникла у потерпілого. Без зменшення майнового або немайнового блага на боці рятувальника зобов'язання не виникає, оскільки його мета відшкодування шкоди, а не виплата винагороди за вчинені дії.

Отже, зобов'язання з рятування здоров'я та життя фізичної особи — це таке недоговірне зобов'язання, яке виникає з односторонньої правомірної дії (дій) рятувальника, спрямованої на відвернення реальної загрози здоров'ю та життю іншої особи, і полягає у відшкодуванні державою в повному обсязі шкоди, зазнаної рятувальником.

§ 2. Зобов'язання, що виникають у зв'язку з рятуванням майна іншої особи

Із закріпленням у ЦК норми про зобов'язання, що виникають у зв'язку з рятуванням майна іншої особи, нарешті реалізоване конституційне положення щодо рівноправності власників.

Стаття 1162 ЦК захищає інтереси особи, яка зазнала шкоди при рятуванні майна іншої особи, тобто будь-якого власника – фізичної, юридичної особи, територіальної громади чи держави, і закріплює два види таких зобов'язань залежно від характеру шкоди на боці рятувальника чи то майнової чи немайнової, до того ж з різним суб'єктним складом.

Так, згідно з ч. 1 ст. 1162 ЦК шкода, завдана каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи, яка без відповідних повноважень рятувала від реальної загрози майно іншої особи, яке має істотну цінність, відшкодовується державою в повному обсязі.

Згідно з абз. 1 ч. 2 ст. 1162 ЦК шкода, завдана майну особи, яка без відповідних повноважень рятувала від реальної загрози майно іншої особи, яке має істотну цінність, відшкодовується власником (володільцем) цього майна з урахуванням його матеріального становища.

Спільною умовою як першого, так і другого зобов'язання є істотна цінність майна, що рятується. Пропонується істотність цінності майна визначати угодою сторін зобов'язання (рятувальника і відповідного державного органу, через який здійснюється відшкодування); актами законодавства (наприклад, існує спеціальний акт законодавства, що відносить майно до національних надбань, тощо); актами органів державної влади, органів АРК, органів місцевого самоврядування (акт органу державної влади або управління про прийняття об'єкта під охорону держави) тощо. У випадку розбіжностей у поглядах на істотність цінності майна заінтересованими особами і відповідними органами держави його оцінка проводиться судом^[37]. У будь-якому разі зазначене поняття є оціночним, тому мають бути визначені певні критерії, орієнтири істотної цінності, оскільки вона виступає не як суб'єктивна, а як об'єктивна категорія. Введення такої умови стосовно цінності майна ставить потенціального рятувальника щоразу перед вибором: чи варто ризикувати власним здоров'я і життям, адже майно, яке перебуває під загрозою, може не мати істотної цінності за оцінкою спеціально уповноваженого на відшкодування шкоди органу або суду.

Зобов'язання по відшкодуванню шкоди, завданої рятувальнику каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, при рятуванні майна іншої особи, виникає за таких умов:

- 1) наявність реальної загрози для майна іншої особи;
- 2) відсутність у рятувальника повноважень на рятування майна іншої особи;

- 3) спрямованість дій рятувальника саме на рятування майна іншої особи;
- 4) істотна цінність майна, стосовно якого існує реальна загроза знищення (пошкодження);
- 5) завдання рятувальнику шкоди, яка полягає в його каліцтві, іншому ушкодженні здоров'я або смерті;
- б) причинний зв'язок між діями рятувальника і завданою йому шкодою.

Рятувальником у цьому зобов'язанні може бути лише фізична особа, а боржником – держава.

Специфіка другого зобов'язання – по відшкодуванню шкоди, завданої майну рятувальника, полягає в такому:

- а) кредиторами і боржниками можуть виступати як фізичні, так і юридичні особи;
- б) урахування при визначенні розміру відшкодування шкоди майнового становища як рятувальника, так і власника (володільця) майна;
- в) обмеження розміру відшкодування вартістю майна, яке рятувалось.

Умовами виникнення зобов'язання по відшкодуванню шкоди майну рятувальника є:

- 1) наявність реальної загрози для майна іншої особи;
- 2) відсутність у рятувальника повноважень на рятування майна іншої особи;
- 3) спрямованість дій рятувальника саме на рятування майна іншої особи;
- 4) істотна цінність майна, стосовно якого існує реальна загроза знищення (пошкодження);
- 5) завдання рятувальнику майнової шкоди, яка полягає у втраті, знищенні, пошкодженні його майна при вчиненні рятувальних дій;
- б) причинний зв'язок між діями рятувальника і завданою йому шкодою.

Дії особи мають бути спрямовані на запобігання шкоді, яка загрожує майну; іншими словами, мета цих дій повинна полягати в рятуванні майна. Якщо воно є лише попутним моментом у діях особи, спрямованих на досягнення іншого результату (наприклад, рятування власного майна), то немає підстав для покладення обов'язку відшкодувати зазану особою шкоду [\[38\]](#).

Закон не вказує, хто здійснюватиме врахування матеріального становища особи, майну якої існує реальна загроза, та майнового становища власника (володільця) майна, якому завдана шкода. Навряд чи сторони зобов'язання доходять згоди стосовно розміру відшкодування шкоди враховуючи ці факти. Більш того, це питання постане в суді при вирішенні цивільно-правового спору.

Оскільки граничний розмір відшкодування шкоди абз. 3 ч. 2 ст. 1162 ЦК обмежено вартістю майна, яке рятувалося, то під «урахуванням» слід розуміти лише зменшення розміру порівняно з цим показником. Таке вирішення питання пояснюється положенням ч. 4 ст. 1193 ЦК про врахування матеріального становища фізичної особи, яка завдала шкоди: суд може зменшити розмір відшкодування шкоди, завданої фізичною особою залежно від її матеріального становища, крім випадків, коли шкоду завдано вчиненням злочину. Звісно, у випадку, що розглядається, немає заподіявача шкоди, а збитки заподіяні при вчиненні правомірних дій.

У юридичній літературі висловлені різні погляди щодо обмеження розміру відшкодування шкоди вартістю майна, яке рятувалося. Так, одні автори вважають, що при рятуванні чужого майна розмір

можливого відшкодування у всякому разі не може перевищувати вартість такого майна, інакше втрачається сенс самого зобов'язання, особливо у випадках, коли майно все ж не вдалося врятувати[39]. Інші зазначають, що таке рішення певним чином знижує рівень гарантованості прав того, хто діяв у чужих інтересах[40]. Найбільш виваженим є другий підхід, тим більше, що за законодавством України шкода, завдана каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи, яка без відповідних повноважень рятувала від реальної загрози майно іншої особи, що має істотну цінність, відшкодовується державою в повному обсязі.

[1]Недоговірні зобов'язання у проєкті Цивільного кодексу України. Кодифікація приватного (цивільного) права України =С. – 260 / За ред. А. Довгєрта. – К. Укр. центр правн. студій, 2000.

[2].Обязательственное право. С. 779 /Йоффе О.С. М. Юрид. лит., 1975.

[3].Обязательственное право. С. 783 /Йоффе О.С. – М. : Юрид. лит., 1975.

[4]Цивільний кодекс України: Коментар. С. 742 / Н.Ю. Голубєва. Х. : Одіссєй, 2003.

[5]Садиков О. Н. Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации. Часть вторая (постатейный). С. 648./ О.Н. СадиковИзд. 3-е испр. и доп. /Рук. авт. кол. и отв. ред. О. Н. Садиков. – М. : Юрид. фирма КОНТРАКТ; ИНФРА • М 1998.

[6]. Юридическая энциклопедия. С.207./Тихомирова Л. В., Тихомиров М. Ю.= Под ред. М. Ю. Тихомирова. – М., 1998.

[7]Конкурс в цивільному праві С. 61-62// Проблеми законності := Республік. міжвідом. наук. зб. / =Відп. ред. В. Я. Тацій. – Х: Нац. юрид. акад. України, 2000. — № 42.

[8]. Конкурс в советском праве. Автореф. дис. канд.. юрид. наук./Смирнов В. Т. –М., 1962.

[9]Йоффе О. С. Вказ. праця. – С. 786.

[10]Боброва Д. В. Зобов'язання, що виникають з публічного обіцяння винагороди (оголошення конкурсу) / Цивільне право: Навч. посіб. для студентів юрид. вузів та факультетів. – К.: Вєнтурі, 1996. – С. 301.

[11]. Гражданское право: Учебник С.682/Смирнов В. Т., Под. ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. – М. : Проспект, 1997..

[12]Цивільний кодекс України: Коментар. С. 743 / Н.Ю. Голубєва. Х. : Одіссєй, 2003

[13]Взагалі питання юридичної природи рішення конкурсної комісії є дискусійним у юридичній літературі. Так, одні автори вважають, що конкурс у цивільному праві є сукупністю односторонніх угод, які повинні бути вчинені як влаштовувачем конкурсу, так і його учасниками (Цивільне

право:С.685= Навч. посіб. для студ. юрид. вузів та ф-тів. – К. : Вентурі, 1996. – С. 299). Інші зазначають, що це рішення – адміністративний акт, який породжує різні за характером і правовим значенням наслідки (Гражданское право: Учебник. Часть II/= Под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. – М. : Проспект, 1997. – С. 685).

[14]Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации. Часть вторая. (Постатейный). Рук. авт. колл и отв. ред.. О. Н. Садилов. Изд. 3е испр. и доп. / – М. : Юрид. фирма КОНТРАКТ; ИНФРА • М 1998. – С. 657.

[15]Русское гражданское право, *Синайский В. И* – Изд-е. 2–е, испр. и доп. – Киев: Типо–литогр. «Прогресс», 1918 – Вып. 2: Обязательственное, семейное и наследственное право: . – С. 166.

[16]. Общая теория обязательств : пер. с фр. И.Б. Новицкого./*Годеме Е*– М.: Юриздат, 1948. – С. 290.

[17]Памятники римского права: Законы XIIтаблиц. Институции Гая. Дигесты Юстиниана. – М. : Зерцало, 1997. – С. 212.

[18].Курс римского частного права *Санфилиппе Чезар:*Учебник. / Под ред. Д. В. Дождева. – М. : БЕК, 2000. – С. 259.

[19]Французский гражданский кодекс /Науч.ред.и предисл. Д.Г. Лаврова, пер. с фр. А. А. Жуковой, Г. А. Пашковской.-СПб.: Юрид. центр Пресс , 2004.-С.742.

[20].Общая теория обязательств : пер. с фр. И.Б. Новицкого./*Годеме Е*– М.: Юриздат, 1948. – С. 290,291

[21][21]Русское гражданское право, *Синайский В. И* – Изд-е. 2–е, испр. и доп. – Киев: Типо–литогр. «Прогресс», 1918 – Вып. 2: Обязательственное, семейное и наследственное право: . – С. 166.

[22]Гражданское право. Под. ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. Учебник. / Проспект, 1997.Часть II – С. 673 (авт. главы – А. П. Сергеев).

[23]Гражданское право. Под. ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. Учебник. / М.: Проспект, 1997.Часть II – С. 672 (авт. главы – А. П. Сергеев).

[24]Гражданское право. Под. ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. Учебник. / М.:Проспект, 1997.Часть II – С. 673 (авт. главы – А. П. Сергеев).

[25]Разумность, добросовестность, не злоупотребление гражданскими правами. /В. И. Емельянов – М. : Лекс–Книга, 2002. – С. 115.

[26]Ведение чужого дела без поручения /Рясенцев В. А. // Уч. зап. МГУ.— Вып. 116; Труды юрфака,

кн. 2, 1946. – С. 114.

[27] Обязательства, возникающие из ведения дел без поручения в советском гражданском праве.: Автореф. дис. канд. юрид. наук./ *Е.О. Харитонов* – Харьков, 1980. – С. 20.

[28] Гражданское право:/Под. ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого Учебник – М.: Проспект, 1997. – Часть II / С. 674 – 675.

[29] Цивільний кодекс України: Коментар. – Х. : Одіссей, 2003. – С. 748.

[30] Обязательства, возникающие из ведения дел без поручения в советском гражданском праве.: Автореф. дис. канд. юрид. наук./ *Е.О. Харитонов* – Харьков, 1980. – С. 21.

[31] Понятие и условия возникновения обязательства по ведению чужих дел без поручения // *Игнатенко В. Н.* // Проблемы законности : Республік. міжвідом. наук. зб. / - Відп. ред. В. Я. Тацій. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2001. – Вип. 48. – С. 54.

[32] На цю обставину слушно звернув увагу Є. О. Харитонов у кн. Цивільний кодекс України: Коментар. – Х. Одіссей, 2003. – С. 749.

[33] Словарь русского языка: 70 000 слов / *Ожегов С. И.*; –Под ред. Н. Ю. Шведовой. – 21-е изд., перераб. и доп. – М. : Рус. яз., 1989. – С. 823.

[34] Возмещение вреда при спасании социалистического имущества, жизни и здоровья граждан./ *Стависский П. Р.* – М. : Юрид. лит., 1974. – С. 39.

[35] Цивільний кодекс України: Коментар. – Х.: Одіссей 2003. – С. 749.

[36] Вважаємо, що наведений підхід до оцінки спрямованості дій, висловлений П. Р. Ставиським до рятування соціалістичного майна, підлягає застосуванню і до зобов'язань з рятування за ЦК України // Возмещение вреда при спасании социалистического имущества, жизни и здоровья граждан./ *Стависский П. Р.* – М. : Юрид. лит., 1974.– С. 48.

[37] Цивільний кодекс України: Коментар. – Х.: Одіссей, 2003. – С. 750.

[38]. Возмещение вреда, понесенного гражданином при спасании социалистического имущества. / *Вердников В. Г., Кабалкин А. Ю.*– М. : Гос. изд. юрид. лит., 1963. – С. 23.

[39] Комментарий части второй Гражданского кодекса Российской Федерации. – М. : Фонд Правовая культура, Фирма Гардарика, 1996. – С. 197.

[\[40\]](#)Цивільний кодекс України: Коментар. — Х.: Одісей 2003. — С. 750.

Питання 1

Хто має право пубчно пообіцяти винагороду?

Будь-яка особа.

Юридична особа.

Суб'єкт господарювання.

Суб'єкт державного сектора економіки.

Питання 2

Протягом якого строку завдання вважається чинним, якщо в публічній обіцянці винагороди такий строк не визначено?

Протягом розумного строку.

Протягом одного року.

Протягом одного місяця.

Протягом трьох років.

Питання 3

Чи може засновник конкурсу змінити його умови?

Так, але тільки до початку конкурсу.

Так, однак при цьому змінені умови вступають у дію через місяць після їх оголошення.

Не може за жодних обставин.

Може лише за умови, що становище конкурсантів не буде погіршене.

Питання 4

Якщо предметом конкурсу був результат інтелектуальної творчої діяльності, то

засновник конкурсу має право подальшого їх використання лише за згодою переможця конкурсу;

засновник конкурсу набуває майнові права інтелектуальної власності на відповідний результат.

засновник конкурсу набуває права інтелектуальної власності на відповідний результат.

засновник конкурсу набуває немайнові права інтелектуальної власності на відповідний результат.

Питання 5

Подання учасником конкурсу речі на конкурс

не припиняє його право власності на цю річ, і не припиняє його майнових прав інтелектуальної власності.

припиняє його право власності на цю річ, однак не припиняє його майнових прав інтелектуальної власності.

не припиняє його право власності на цю річ, але припиняє його майнові права інтелектуальної власності.

припиняє його право власності на цю річ і припиняє його майнові права інтелектуальної власності.